

نگاهی به وضعیت کنونی مطالعات ساسانی

دکتر مهرداد قدرت دیزجی

دانشگاه ارومیه

تاریخ و فرهنگ ساسانی، تا به امروز یکی از پرجاذبه‌ترین و همچنین باسابقه‌ترین شاخه‌های ایران‌شناسی در دانشگاه‌ها و مراکز علمی جهان و ایران بوده است. جای خوبی‌بخشی است که در دهه‌های پایانی سده بیستم میلادی، آن‌چه در طی دست کم دو سده پژوهش درباره ایران ساسانی فراهم آمده بود، در اثر بی‌مانند تاریخ ایران کمپریج، جلد سوم گردآوری شد و انتشار یافت. این اثر هنوز مأخذ اساسی برای پژوهندگان ساسانی است و حتی در آن‌چه پس از آن پژوهش شده، نویسنده‌گان آن سهمی بزرگ دارند (نک: کتاب‌نامه).

هارولد والتر بیلی (1899-1996) تا زمان مرگش، نامی‌ترین چهره در پژوهش‌های زرتشتی و پهلوی ساسانی بود. ایلیا گرسویچ (1914-2001)، دیوید نیل مکنزی (1926-2001) و رنالد اریک امریک (1937-2001) نیز هر یک در زمینه‌های مربوط به دوره ساسانی، به ویژه زبان‌ها و نوشتۀ‌های سغدی، مانوی و پهلوی ساسانی از خود آثار ارزنده‌ای بر جای گذارده‌اند. نامدارتر از همه از این نسل، مری بویس (1920-2006)، بزرگ‌ترین چهره در پژوهش‌های زرتشتی بود که درگذشت او ضایعه‌ای بزرگ در مطالعات ساسانی است. از پژوهندگان کنونی در انگلستان باید از نیکلاس سیمز و لیامز در مرکز مطالعات شرقی و افریقایی دانشگاه لندن نام برد که اکنون درباره شماری از متون کم‌شناخته‌شده بلخی کار می‌کند. در زمینه تاریخ ساسانی و به ویژه سکه‌ها و مدارک دیگر آن دوره، آن که بیش از همه در این کشور کوشیده، آدریان دیوید هوگ بیوار از همان مرکز است. مجموعه کنفرانس‌های «پژوهش‌های کنونی باستان‌شناسی و تاریخ ساسانی» در دانشگاه دارم (نوامبر 2001)، بر جسته‌ترین رویداد در زمینه پژوهش‌های ساسانی در انگلستان در سال‌های اخیر است.

۱۳۸۵ نویسنده تاریخ ایران باستان، شماره سوم، پیش‌دستنامه

در اروپا هم اکنون فرانسه یکی از بزرگ‌ترین مراکز پژوهش در زمینه مدارک باستان‌شناسی و تاریخ ساسانی به شمار می‌آید. فیلیپ ژینیو (متولد ۱۹۳۱)، کتبیه‌شناس و مورخ آیین زرتشتی، مدت‌هاست که سرگرم دسته‌بندی و انتشار منابع تاریخی، به ویژه سنگ‌نوشتۀ‌ها و مهرهای ساسانی است. از میان کارهای او باید به چهار کتبیه کرتیر و گزیده‌های زادسپر (با همکاری احمد تفضلی) و همچنین مقالات متعدد در مجله پژوهش‌های ایرانی (Studia Iranica) اشاره کرد. برخی دیگر از مهم‌ترین تحقیقات وی در سال‌های اخیر

نیز با همکاری ریکا گیزلن انجام یافته است. گیزلن (متولد ۱۹۴۲)، سکهشناس و مُهرشناس در مرکز ملی پژوهش‌های علمی (CNRS)، به سبب انتشار مهربوشهای نو (بیشتر در همان مجله) و به خصوص به سبب کتاب جغرافیای اداری شاهنشاهی ساسانی معروف است؛ ولی مهم‌ترین برنامه پژوهشی او پروژه تاریخ شاهنشاهی ساسانی و تاریخ و جغرافیای اداری شاهنشاهی ساسانی است که با همکاری فیلیپ هیوز آغاز شده و برخی بخش‌های آن تاکنون منتشر شده است (نک: کتابنامه). پژوهش‌های گیزلن و همکاران او اینک به یک برنامه بین‌المللی بدل شده که از آن میان باید به این‌ها اشاره کرد: ۱) همکاری فرانسه و اتریش برای انتشار مجموعه سکه‌های ساسانی (*Sylloge Nummorum Sasanidarum*) با مشارکت مایکل الرم، نیکلاس شیندل و کارلو چرتی؛ و انتشار نامنامه ایرانی (*Iranische Personennamenbuch*) با همکاری فیلیپ ژینیو و کریستل ژولین؛ ۲) همکاری فرانسه و آلمان برای برگزاری کارگاه بین‌المللی ساسانیان و همسایگان آنان، که به سرپرستی فیلیپ هیوز و یوزف ویزه‌فر انجام می‌گیرد و نخستین آن در سال ۲۰۰۰ در این (Eutin) برگزار شد. از این گذشته، در آلمان و به ویژه در دانشگاه گوتینگن که دانشگاهی پیشرو در ایران‌شناسی است و اخیراً در ۲۰۰۳ یک‌صدمین سال تاسیس بخش ایران‌شناسی آن جشن گرفته شد، فیلیپ کراینبروک درخصوص آینه‌ها و متون دینی؛ در دانشگاه برلین، ماریا ماکوچ درباره قوانین ساسانی؛ و در دانشگاه تریر، اریش کتنهوفن در زمینه تاریخ ایران باستان به خصوص دوره ساسانی و تاریخ ارمنستان کار می‌کنند. در اتریش، بنیاد ایران‌شناسی فرهنگستان علوم اتریش، یگانه مرکزی است که منحصراً به پژوهش‌های ایرانی می‌پردازد و مهم‌ترین برنامه آن چنان که پیش‌تر آمد، انتشار نامنامه ایرانی اشخاص است که به زودی جانشین کتاب نامنامه ایرانی فردیناند یوستی خواهد شد. این بنیاد همچنین کتاب‌هایی در زمینه تاریخ ایران باستان منتشر می‌کند. در کمیسیون سکه‌شناسی فرهنگستان نیز به ریاست مایکل الرم چنان که گفته شد، پروژه مهمی برای انتشار سکه‌های ساسانی در جریان است.

برجسته‌ترین برنامه پژوهشی در همه زمینه‌های ایران‌شناسی، بی‌گمان دانشنامه ایران است که به سرپرستی احسان یارشاطر از دانشگاه کلمبیا امریکا تهیه می‌شود و هنوز همه مجلدات آن انتشار نیافته است. مقالات ساسانی دانشنامه را گروهی از متخصصان رشته‌های گوناگون تهیه می‌کنند و شمار زیادی از این مقالات را در ۱۹۸۸، تورج دریایی از دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، فولرتون بررسی کرده است (نک: کتابنامه). در تازه‌ترین جلد دانشنامه (ج ۱۳)، از جمله این مقالات به چشم می‌خورد: «ارت در دوره ساسانی» (از ماریا ماکوچ)، «آیین انتصاب شاهان» (از جنی رُز)، «نگاهی به تاریخ ایران باستان» و «تاریخ روایی ایران» (از احسان یارشاطر). یکی از پرکارترین پژوهندگان دانشنامه در امریکا و همچنین یکی از باسابقه‌ترین آنان، ریچارد فرای از دانشگاه هاروارد است که در پیشبرد تحقیقات ساسانی در آن کشور سهم بسزایی داشته است. از همکاران او اینک در هاروارد باید از پروفسور اکتو شرُو یاد کرد که بیش‌تر به پژوهش در زبان‌ها و نوشتۀ‌های

باستانی ایران پرداخته است. ولی تنها پژوهش‌گری در امریکا که به طور خاص درباره ساسانیان تدریس می‌کند، مایکل مورونی در دانشگاه کالیفرنیا، لوس‌آنجلس است. وی متخصص اواخر دوره ساسانی و اوایل دوره اسلامی، به ویژه رویدادهای مربوط به میان‌رودان است. نامی‌تر از همه در امریکا در زمینه تاریخ ساسانی، تورج دریایی، مدیر پروژه ساسانیکا در این کشور است که به تازگی پروژه دیگری با همکاری جودیت لرنر و داربیوش اکبرزاده برای بررسی و دسته‌بندی مهرواره‌های ساسانی موزه ملی ایران آغاز کرده است.

۱۳۸۵ روزبه زرین کوب، پژوهش‌های ساسانی، شاهنشاهی ساسانی، تهران، ۱۳۸۳/۲۰۰۴، و سقوط ساسانیان، تهران، ۱۳۸۳/۲۰۰۴؛ از روزبه زرین کوب، تاریخ سیاسی ساسانیان، تهران، ۱۳۷۹/۲۰۰۰؛ و از مهرداد قدرت دیزجی، ایران ساسانی، زیر چاپ). دریایی در زمینه کار خود بیشتر علاقه‌مند به رویدادهای جنوب ایران (فارس) است، در حالی که دو پژوهنده دیگر اکنون بیشتر به ترتیب به شمال شرقی (خراسان) و شمال غربی (آذربایجان) می‌پردازنند. ایالت‌های فارس (پارت)، خراسان (پارت)، و آذربایجان (ماد) مراکز مهم دینی ایران ساسانی، و همچنین خاستگاه سلسله‌های ایران باستان به شمار می‌آیند.

کتاب‌نامه: مهم‌ترین پژوهش‌های ساسانی در دو دهه اخیر (۱۹۸۶ تا ۲۰۰۶)

Gignoux, Ph. (1986), *Noms propres sassanides en moyen-pers épigraphique*, Wien.

Gignoux, Ph., Gyselen, R. (1987), *Bulles et sceaux sassanides de diverses collections*, Paris.

Gyselen, R. (1989), *La géographie administrative de l'empire sassanide*, Paris.

Schipmann, K. (1990), *Grundzug der Geschichte der Sasaniden Reiches*, Darmstadt.

Gall, H. (1990), *Das reierkampfbild in der iranischen und iranisch beeinflussten Kunst Partischer und Sasanidischer Zeit*, Berlin.

Dodgeon, M. H., Lieu, S. N. C. (eds.) (1991), *The Roman eastern frontier and the Persian Wars AD 224-363*, London.

Gignoux, Ph. (1991), *Les Quatre inscriptions du mage Kirdīr*, Louven.

Blockley, R. C. (1992), *East Roman Foreign Policy*, Leeds.

Boyce, M. (1992), *Zoroastrianism: Its Antiquity and Constant Vigor*, California.

Gignoux, Ph., Tafazzoli, A. (eds.) (1993), *Anthologie de zadspram*, Paris.

Gyselen, R. (1993), *Catalogue des sceaux, camées et bulles sassanides de la Bibliothèque National et du Musée du Louvre*, Paris.

Macuch, M. (1993), *Rechtskasuistik und Gerichtspraxis zu Beginn des siebenten Jahrhunderts in Iran: Die Rechtssammlung des Farrohmard i Wahrāmān*, Wiesbaden.

Malek, H. M. (1993), “A Survey of Research on Sasanian Numismatics”, *Numismatic Chronicle* 153, pp. 227-269.

Wiesehofer, J. (1993), *Das Antike Persien von 550 v. Chr. bis 650 n. Chr.*, Zurich; English tr. *Ancient Persia*, London, 1996.

Yamauchi, K. (1993), *The Vocabulary of Sasanian Seals*, Tokyo.

محمدی ملایری، محمد، (1372/1993 تا 1380/2001)، *تاریخ و فرهنگ ایران در دوره انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی*، 4 ج، تهران.

Dabrowa, E. (ed.) (1994), *The Roman and Byzantine Army in the East*, Cracow.

Daryaei, T. (1995), “National History and Keyanid History? The Nature of Sasanid Zoroastrian Historiography”, *Iranian Studies* 28, pp. 141-154.

Kettenhofen, E. (1995), *Tirdād und die Inschrift von Paikuli*, Wiesbaden.

Cameron, P. (ed.) (1995), *The Byzantine and the early Islamic Near East, III. States, Resources and Armies*, Princeton.

Cereti, C. G. (1995), *The Zand ī Wahman Yasn: A Zoroastrian Apocalypse*, Rome.

Gyselen, R. (1996), *L'art sigillaire dans les collections de Leyde*, Leiden.

تفصیلی، احمد (1376/1997)، تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام، تهران.

Cereti, C. G. (1997), “Primary Sources of the history of the inner and outer Iran in the Sasanian Period”, *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 9, pp. 17-71.

Mikkelsen, G. B. (1997), *Bibliographia Manichaica*, Turnhout.

Morony, M. (1997), “Sasanids”, *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., vol. 9, Leiden, pp. 70- 83.

Perikhanian, A. (1997), *The Book of a Thousand Judgments*, Costa Mesa and New York.

Curtis, V. S., Hillenbrand, R., Rogers, M. (eds) (1998), *The Art and Archaeology of Ancient Persia*, London.

Dabrowa, E. (ed.) (1998), *Ancient Iran and the Mediterranean World. Proceedings of an International Conference in Honour of Professor Josef Wolski, Held at the Jagiellonian University, Cracow, in September 1996*, Krakow.

Daryaei, T. (1998), “Sasanian Persia”, *Iranian Studies* 31, pp. 431-461.

Khurshudian, E. (1998), *Die Parthischen und Sasanidischen Verwaltungsinstitutionen nach den literarischen und epigraphischen Quellen*, Jerewan.

Bosworth, C. E. (tr.) (1999), *The History of al-Tabarī*, vol. V: *The Sāsānids, the Byzantines, the Lakhmids, and Yemen*, Albany.

Huyse, Ph. (ed.) (1999), *Die dreisprachige Inschrift Šāburs I. an der Ka'ba- i Zardušt (ŠKZ)*, 2 vols., London.

Panaino, A. (1999), *La nouvella degli scacchi e della tavola reale*, Milano.

- Abka'i-Khavari, M. (2000), *Das Bild des Königs in der Sasanidenzeit*, Hildesheim.
- Cereti, C. G. (2000), *Litteratura Pahlavi*, Milano.
- Curtis, J. (2000), *Mesopotamia and Iran in the Parthian and Sasanian Periods*, London.
- Gyselen, R. (2000), *Arab-Sasanian Copper Coinage*, Vienna.
- Robin, Z. (2000), "Sasanian Monarchy", in *Cambridge Ancient History*, vol. 14, pp. 638-661.
- Tafazzoli, A. (2000), *Sasanian Society*, New York.
- Gyselen, R. (2001), *The Four Generals of the Sasanian Empire: Some Sigillographic Evidence*, Rome.
- Winter, E., Dignas, B. (2001), *Rom und das Perserreich. Zwei Weltmächte zwischen Konfrontation und Koexistenz*, Berlin.
- Daryaei, T. (2002), *Šahrestānīhā ī Ērānšahr*, California.
- Greatrex, G., Lieu, S. N. C. (eds.) (2002), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, pt. II: AD 363-630*, London.
- Alram, M., Gyselen, R. (2003), *Sylloge Nummorum Sasanidarum, I*, Wien.
- Gyselen, R. (2004), *Contributions à l'histoire et la géographie historique de l'Empire Sassanide*, Louven.
- Brosius, M. (2006), *The Persians. An Introduction*, London and New York.
- Johnston, J. H. (2006), *East Rome, Sasanian Persia and the end of Antiquity: Historiographical and Historical Studies*, Adlershot.
- Shapur Shahbazi, A. (2006), "Sasanian Dynasty", <http://www.iranica.com/>.
- Wiesehefer, J., Huyse, Ph. (eds.) (2006), *Eran ud Aneran. Studien zur den Beziehungen zwischen dem Sasanidenreich und der Mittelmeerkultur*, Stuttgart.

